

ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 14:355

Є. М. Мануйлов, доктор філософії, професор;
О. Ю. Панфілов, доктор філософських наук, професор

ФЕНОМЕН ВОЄННОЇ СИЛИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Проаналізовано феномен «воєнної сили» як засобу вирішення державами взаємних суперечностей на власну користь. Розкрито, що воєнна сила об'єктивується у вигляді загрози війни, вторгнення, провокації, нападу, агресії, нанесенні ударів тощо. Надається аналіз поглядів дослідників на сфери застосування сили в сучасних умовах.

Ключові слова: воєнна сила, насильство, агресія, війна.

Початок ХХІ ст. ознаменувався тектонічними зрушеннями в історії людства, осмислення яких опинилося в центрі уваги вчених. Сучасний світ зазнав радикальних політичних, економічних, соціальних, духовних, екологічних змін, і особливістю сучасного періоду є константа флюїдності — стабільність поступається місцем нескінченним змінам. У такому становищі, яке деякі вчені називають «перехідною епохою», головні соціальні системи, що були антагоністичними, здійснюють перетворення та шукають мирних шляхів взаємопорозуміння. Однак небезпека для світу взагалі залишається, її становлять окремі локальні воєнно-політичні кризи і як наслідок — воєнні конфлікти, широкомасштабні міжнародні сутички, міжнародні теракти. За таких умов важливим засобом забезпечення безпечного існування суспільства, спроможності суспільства підтримувати свою стабільність продовжує залишатися воєнна могутність держави та її похідна — воєнна сила. Саме воєнна сила як основа могутності держави виступає засобом, за допомогою якого суспільство забезпечує свободу розвитку за обраним шляхом, національну ідентичність, є гарантом забезпечення територіальної цілісності,

суверенності та усталеного розвитку. Таким чином, **актуальність статті** полягає в осмисленні змісту воєнної сили в сучасних умовах.

Розробці проблематики воєнно-силового виміру існування людства присвячено чимало наукових праць вітчизняних та зарубіжних філософів, політологів, соціологів, військових діячів. Зокрема розгляд тих чи інших аспектів знайшов відображення у працях Р. Арона, О. С. Бодрука, Д. А. Волкогонова, К. О. Воробйова, В. І. Гідірінського, О. І. Диріна, В. А. Зубарева, Б. М. Канєвського, І. А. Клімова, Ю. Кнорра, Б. І. Краснова, Ю. В. Мамонтова, О. О. Першина, С. А. Проскуріна, В. Ф. Смолянюка, М. П. Требіна, С. О. Тюшкевича, С. Хантінгтона, О. М. Шахова та ін. Однак у сучасних умовах проблематика воєнної сили держави вимагає нового переосмислення, особливо в умовах системних трансформацій світового суспільства. Дана стаття покликана певною мірою заповнити таку прогалину і має **на меті** осмислити сутність силового виміру сучасного суспільства.

Сучасні дослідники зазначають, що найсерйознішу загрозу внутрішній рівновазі соціальної системи створюють конфлікти з використанням сили як остаточного аргументу [1; 2; 3]. Використання сили протягом усього існування суспільства виконувало роль як системоруйнівного, так і системозберігаючого фактора. Однак у більшості випадків сила служила агресії, виступала її інструментом [4].

На ранній стадії розвитку людства поділ за принципом «ми — вони», «свої — чужі» служив головним мотивом соціальних відносин. О. Бодрук підкреслює, що протягом двох мільйонів років геноцид був нормою відносин між стадами-племенами, що конкурували. І лише період неоліту став переломним у розвитку корпоративних стосунків. Подальший розвиток людства привів до появи соціально структурованого суспільства, що діє у рамках певних норм і правил. Проте глибоко вкорінені у свідомості людини принципи пошуку ворогів та досягнення певних цілей за допомогою сили діють і на початку третього тисячоліття [1, с. 47].

Суспільно-політичні напрацювання кількох останніх десятиріч відтворюють реставрацію проблематики агресивності у нових світоглядних і методологічних умовах розвитку різних філософських, соціологічних, психологічних шкіл [5; 6]. Фахова література фіксує кілька провідних теорій агресії: біологічну (інстинктивну), відповідно до якої агресивна енергія людини є її самодостатнім природним потенціалом, накопичення ж останнього невпинно відбувається у людському організмі; фрустраційну, яка визначає агресію як наслідок незбігу рівня запитів і рівня реальних особистих досягнень конкретної людини як протягом усього життя, так і в окремих ситуаціях; теорію соціального повчання, прихильники якої трактують агресивну поведінку як результат спеціалізованої агресивної дидактики [5].

Об'єднувальним моментом вищезазначених концепцій є визнання базового стосовно агресивності положення: живий організм як складна білкова система може підтримувати життєздатність і вдосконалювати форми життєдіяльності лише за рахунок постійної взаємодії з навколишнім середовищем за рахунок енергії, що звільнюється при споживанні інших, у тому числі і біологічних систем. Удосконалення живих організмів одночасно передбачає ускладнення сукупності каналів їхнього енергетичного забезпечення. Ускладнення соціальних спільностей на тих же організаційних підставах вимагає посилення та вдосконалення системи їхнього матеріального забезпечення, що спостерігається від примітивно організованих фізичних сутичок представників первіснообщинного ладу до формування з опорою на збройні сили глобальної колоніальної системи XVII–XX ст. Для людини трампліном її фантастичного прогресу у цілеспрямованому перетворенні середовища існування й одночасно духовним «плацдармом» її ймовірного самознищення став інтелект, який за своєю генезою й за однією із своїх вихідних функцій є інструментом агресії [7, с. 84].

Інтелектуальні можливості людини не могли не відбитися на її природно обумовлених властивостях — честолюбстві, орієнтації на успіх, егоїстичних інтересах, спрямованості на активні дії, поле реалізації яких беззаперечно поширювалось на собі подібних істот. Винахід зброї істотно посилив практичні наслідки феномену людської агресивності, перетворив її у самочинний і самоускладнювальний процес, завершення якого футурологічні прогнози не передбачають навіть у віддаленій перспективі [4, с. 191–200].

Акцентуючи увагу на темі агресії, слід зазначити, що необхідним моментом дослідження її місця й значення у світі людини є обов'язкове розмежування сили як невід'ємної умови фізичного існування людини і насильства (у тому числі соціального насильства) як способу перерозподілу матеріальних і духовних благ на користь суб'єкта із більш значними силовими характеристиками. Соціальне насильство — явище, стосовно якого неможливо зафіксувати дати народження або смерті. Суспільне життя існує тільки у формі соціальних систем, що еволюціонують у напрямі їх внутрішнього ускладнення. Відповідним чином у перспективі процеси перерозподілу ресурсів стануть для людства куди більш життєво важливими, ніж навіть сьогодні, а це означає, що без насильства не обійтись. Інша справа — якого, в яких формах і з якою метою [8].

Учені зазначають, що психологічно людство примирилось із власним існуванням у полі невпинного насильства в діапазоні від його «диких» форм, пов'язаних із вторгненням убивць-насильників на власну територію, до «м'якого» бюджетно-податкового насильства держави стосовно своїх під-

даних. У такому розумінні одним із підсумків початку XXI ст. є посилення соціальних мотивів, спрямованих на рішуче роз'єднання понять «насильство» і «кров», які ходом самої історії людства поєднані у нерозривну ланку світового геополітичного процесу.

Повоєнний період розвитку насамперед християнської макроцивілізації свідчить про здійснення деяких практичних кроків у напрямі вилучення або мінімізації випадків кривавого насильства у стосунках між розвиненими державами. Проте проблема від цього не зникає: примітивні, важкоконтрольовані форми насильства, супроводжувані численними людськими жертвами — реальність внутрішньо- і міждержавних процесів у групі країн «третього світу», яка має перспективи подальшого кількісного збільшення. У такому розумінні насильство — не взагалі примус, не взагалі збиток життю і власності, а такий примус і такий збиток, які здійснюються всупереч волі того або тих, проти кого вони спрямовані. Насильство є узурпацією волі. Воно є зазіханням на людську волю [9, с. 76].

Поняття сили, у свою чергу, допускає різні тлумачення. Сила є багатовимірним явищем і може розумітися як атрибут, відносини чи структурна характеристика. Сила може бути наявною та латентною, або потенційною. Сила може бути абсолютною та відносною. Утім наведена класифікація проявів сили, на наш погляд, звужує можливості розуміння сили в контексті предмета дослідження. Навіть поняття «абсолютна сила» вимагає для врахування величезних масивів емпіричних даних: від розмірів території до статистики економічного розвитку.

Одним із перших визначень сили в міжнародних відносинах був відомий афоризм Г. Моргентгау про те, що сила є здатність заперечити інтереси інших. Утім логічна слабкість такого визначення сили втілилася у формулюванні американського політолога Р. Даля: сила є здатність змусити іншого актора зробити те, чого він за інших умов не зробив би, або не робити того, що за інших умов було б ним зроблено. Головною ознакою цього визначення є його зосередженість на процесах взаємодії акторів, у нашому випадку — держав. Із цього випливають два прояви сили: сила як здатність і сила як результат [10]. Такі теоретичні міркування, особливо перенесені на ґрунт міжнародних відносин, підводять до іншого аспекту — співвідношення абсолютної та відносної сили. Для держави немає необхідності прагнути досягти якихось певних рівнів, наприклад, кількості ядерної зброї. Натомість для неї життєво необхідно в деяких випадках досягти такої кількості ядерної зброї, яка була б не меншою, ніж кількість аналогічної зброї потенційного супротивника. Із цього випливає відносність сили: сенс в її оцінці з'являється лише за умови наявності об'єкта для порівняння.

Щодо воєнної сили, то тут слід виходити з того, що щонайменше до початку атомної ери суттю війни, її найвищим виявом була битва. Сутичка між солдатами, якою б не була відстань між бойовими шеренгами, що визначалася поступом у озброєннях, залишалася найвищим випробуванням, яке можна було прирівняти до виплат готівкою, яким завершуються врешті-решт усі кредитні операції. У день розв'язки, тобто у день вирішальної битви, долю війни вирішували тільки реально мобілізовані сили, метал і порох, перетворені на гармати й набої, а також громадяни, втягнуті в битву. «Війська потребують не вугілля, сірки та селітри, міді й цинку, з яких виготовляються порох і гармати, а вже готової зброї та набоїв до неї» [11, с. 70]. За часів війни реальна сила — це майже те саме, що воєнна сила (хоча цілком вони не збігаються, тому що перебіг воєнних операцій почасти визначається не мілітарними модальностями боротьби). За мирних часів реальна сила не збігається з воєнною силою, тому що наземні дивізії, військово-морські флоти та авіація, не будучи використаними, є лише одним із інструментів, застосовуваних у зовнішній політиці.

Застосування сили в різних сферах суспільного життя характеризується певною специфікою.

Специфікою соціального насильства є його антропоморфний характер. Він свідчить, що об'єкти й суб'єкти застосування сили — це окремі люди, певні соціальні групи (релігійні, професійні, етнічні, політичні) або політичні утворення (партії, держави, союзи держав). Крім того, у соціальній сфері сила містить одночасно з матеріальним ще й політичний та духовний компоненти. Сила демонструє певну специфіку суспільного життя, в якому вона застосовується [3].

О. Бодрук зазначає, що матеріальне насильство пов'язане з важливими проявами життєдіяльності суспільства і може реалізовуватися у вигляді позаекономічного та економічного примусу, нерівного розподілу вироблених продуктів, примусу до тяжкої фізичної праці, грабіжництва, позбавлення засобів до існування. Поряд із матеріальним, у суспільстві існує й духовне насильство, що передбачає підпорядкування волі та свідомості людей певним поглядам (філософським, правовим, моральним, релігійним, естетичним, політичним, науковим) і ґрунтується на «брутальному зламі» позиції, що вже існує, та реалізується всупереч волі людей і підкріплюється певним набором абсолютно не духовних засобів покарання за «бунтівні погляди». Політичне насильство, виявляючи специфіку поглядів як певну форму відносин між великими групами людей з приводу захоплення та утримання влади, забезпечує через владні структури пріоритет одних соціальних груп, політичних утворень чи політичних інститутів над іншими [1, с. 47–48].

Утім найголовніше те, що насильство виступає як руйнівна за природою дія, що входить до негативної частини людської практики. Отже, поділяючи думку дослідника І. Шаблінського [12, с. 129], можна стверджувати, що насильство є наслідком людської агресивності, що втілюється в деструктивних діях соціальних інститутів, має різні форми і здатне охоплювати окремі особистості, державу, суспільство, становлячи фундаментальну загрозу рівновазі соціальної системи.

Дослідники доводять, що крайньою формою насильства, зокрема політичного, є війна [8]. Світова історія висвітила чітку тенденцію постійного зростання чисельності війн, і навіть до середини ХХ ст. зменшення загроз війни обмежувало майже всі питання безпеки як ключового параметра збереження гомеостазису. Втім, незважаючи на те що загрози, пов'язані з війною на початку ХХІ ст., перестали бути домінуючими, війна продовжує залишатися найбільшою загрозою для існування будь-якого суспільства, держави, етнічних та національних утворень або цивілізації в цілому.

Форми безпосереднього прояву воєнної сили здатні коливатися в межах кількох імовірних моделей її об'єктивації. При цьому найпростішим сценарієм переходу держави до воєнно-силових акцій і на міжнародній арені, і в межах державних кордонів, на думку Ю. Богдановича, М. Герасева та інших дослідників [13, с. 36–40; 14; 15], продовжує залишатися демонстрована нею загроза застосування силових засобів (явна — прихована, реальна — умовна); більш складним видом застосування воєнної сили залишається збройне насильство — прямий фізичний вплив на супротивну сторону за допомогою засобів збройної боротьби з метою її знищення або вигідного перетворення і відповідно — досягнення власних політичних цілей. Воєнна сила з моменту виникнення перших держав здатна виступати не тільки як фактор безпосередньої реалізації власних військових планів, але й як фактор стримування воєнної загрози іншої держави. При такому підході, на нашу думку, воєнна сила може виконувати кілька завдань. По-перше, завдання демонстрації повсякденних державних військових можливостей з метою утримання потенційного супротивника від прямої агресії або ворожих дій більш низького рівня (пасивне стримування). По-друге, завдання демонстрації надмірної воєнної могутності і рішучості її застосування у випадку часткового залучення мобілізаційних можливостей країни для забезпечення бездії потенційного супротивника при здійсненні власних дій всупереч його інтересам (активне стримування). По-третє, завдання демонстрації надмірної військової переваги і готовності до застосування сили з метою примусу потенційного супротивника до відступу зі спірних проблем або до дій, що суперечать його інтересам (наступальне стримування).

Очевидно, що моделі використання і відтворення воєнної сили держави — специфічна внутрішня проблема країни, яка вимагає необхідної теоретичної й практичної підготовки державно-політичних і власне військових лідерів. Утім висока поліваріантність застосування воєнної сили не стає на заваді виділенню групи універсальних її функцій, зміст яких поширюється на будь-яку сучасну державу. Деякі дослідники вважають, що до функцій воєнної сили належать [16, с. 80]:

- досягнення перемоги у війні, вирішення міждержавного військового конфлікту на користь власної держави;

- запобігання війні, деескалація конфліктної ситуації шляхом планування й реалізації миротворчих акцій на міжнародному рівні;

- створення за допомогою військової сили вигідних для держави позицій у системі міжнародних стосунків, що досягається як нарощуванням та актуалізацією власної сили, так і інтеграцією військової сили окремих держав у її блоковий варіант;

- політичний тиск на іншу країну, на систему міждержавних відносин шляхом демонстрації військової сили власної держави у вигідних для неї ситуаціях;

- утримання внутрішньодержавного політичного процесу в межах керованості, обмеження й утиснення активних опозиційних рухів з метою підвищення стійкості політичного режиму або, щонайменше, фіксації його наявного стану на тривалу історичну перспективу;

- створення обстановки політичної й економічної розбалансованості, соціального, етнічного, конфесійного розладу в інших країнах і регіонах з метою використання їх ресурсів і можливостей власною державою.

Висновки. Наведені міркування підводять до того, що важливою властивістю сили є те, що вона застосовується завжди. Натомість періоди прямого застосування силових потенціалів держав (війни) змінюються періодами непрямого застосування сили (мир). Переважання періодів мирного, непрямого застосування силових потенціалів указує, що воєнна сила держави мислиться як засіб вирішення взаємних суперечностей на власну користь. Це явище об'єктивується у вигляді загрози війни, вторгнення, провокації, нападу, агресії, нанесення ударів тощо. До практичних завдань реалізації воєнної сили належить: захоплення ініціативи і досягнення воєнно-політичної переваги над супротивною стороною, зазіхання на суверенітет, територіальну цілісність, дестабілізація внутрішньої обстановки, примус до зміни політичного курсу або економічної політики тощо. Одночасно воєнна сила набувала суттєвого значення в ефективній протидії або в практичній реалізації зазначених проблем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодрук О. Силова грань безпеки / О. Бодрук // Політика і час. – 2005. – №4. – С. 47–56.
2. Хофмайстер Х. Воля к войне, или Бессилие политики. Философско-политический трактат / Х. Хофмайстер ; [пер. с нем. и послесл. О. А. Коваль]. – СПб. : ИЦ «Гуманитар. акад.», 2006. – 288 с.
3. Шаблінський І. Розуміння сили в контексті національної безпеки / І. Шаблінський // Політ. менеджмент. – 2005. – №4. – С. 107–114.
4. Панфілов О. Ю. Логіка воєнної агресії у природі людини / О. Ю. Панфілов // Нова парадигма. Альманах наукових праць. Філософія. Політологія. Соціологія. Вип. 25. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – С. 191–200.
5. Бутовская М. Л. Агрессия и примирение как проявление социальности у приматов и человека / М. Л. Бутовская // Обществ. науки и современность. – 1998. – №6. – С. 149–160.
6. Лоренц К. Агрессия (так называемое «зло») / К. Лоренц // Вопр. философии. – 1992. – №3. – С. 5–38.
7. Назаретян А. П. Историческая эволюция морали: прогресс или регресс? / А. П. Назаретян // Вопр. философии. – 1992. – №3. – С. 82–90.
8. Бабієва А. Політичне насилля: теоретичний аспект / А. Бабієва // Політ. менеджмент. – 2005. – №5. – С. 161–168.
9. Панфилов А. Ю. Проблема свободы в философии войны / А. Ю. Панфилов // Проблема свободы у теоретичній та практичній філософії : матеріали Х Харк. міжнар. Сковородин. читань. – Х. : Екограф, 2003. – Ч. 2. – С. 74–76.
10. Бодрук О. С. Фактор сили в сучасному світі / О. С. Бодрук // Політика і час. – 2002. – №3. – С. 57–67.
11. Арон Р. Мир і війна між націями / Р. Арон ; [пер. з фр. В. Шовкуна, З. Борисюк, Г. Филипчука]. – К. : МП «Юніверс», 2000. – 688 с.
12. Шаблінський І. Фундаментальна загроза національній безпеці / І. Шаблінський // Політ. менеджмент. – 2006. – №3. – С. 124–131.
13. Богданович В. Ю. Методологические основы системных исследований проблем военной безопасности и государства / В. Ю. Богданович, А. Я. Маначинский. – Киев : НISД, 2001. – 172 с.
14. Герасев М. И. Эволюция взглядов на военную роль ядерного оружия / М. И. Герасев // США: экономика, политика, идеология. – 1998. – №1. – С. 22.
15. Требін М. П. Військова сила у сучасному світі / М. П. Требін // Наук. зап. Харк. військ. ун-ту. Соц. філософія, педагогіка, психологія. Вип. VIII. – Х. : ХВУ, 2000. – С. 87–92.
16. Смолянюк В. Ф. Військова могутність України: теоретико-методологічні засади формування і розвитку (політологічний аналіз досвіду 1990-х років) / В. Ф. Смолянюк. – К. ; Ірпінь : Перун, 2000. – 448 с.

ФЕНОМЕН ВОЕННОЙ СИЛЫ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Мануйлов Е. Н., Панфилов А. Ю.

Проанализирован феномен «военной силы» как средства разрешения взаимных противоречий государствами в свою пользу. Раскрывается, что военная сила объективируется в виде угрозы войны, вторжения, провокации, нападения, агрессии, нанесения ударов. Представлен анализ взглядов исследователей на сферы использования силы в современных условиях.

Ключевые слова: военная сила, насилие, агрессия, война.

THE PHENOMENON OF MILITARY FORCE IN THE MODERN WORLD

Manuylov Ie. M., Panfilov O. Yu.

Analyzes the phenomenon of «military force» as a means of solving States mutual contradictions in its favor. Revealed that at early stages of human development, the division of «us and them», «their and aliens» served as the main motive of social relations. For two million years, the genocide was the norm of relations between herds of the tribes that competed. And only in the Neolithic period was a turning point in the development of corporate relations. Further development of mankind, has led to the emergence of socially structured society, operates within certain rules and regulations. However, deeply rooted in the human mind the principles of finding the enemy and the achievement of certain goals through force and at the beginning of the third Millennium.

It is emphasized that the concept of force is subject to varying interpretations. Power is a multidimensional phenomenon and can be understood as an attribute, relationship, or structural feature. Power can be overt and latent, or potential. Power can be absolute and relative. However, the classification of the manifestations of strength, in our view, limits the possibility of understanding power in the context of the research subject. Even the notion of «absolute power» requires consideration of vast amounts of empirical data: the size of the territory to the statistics of economic development.

Specifics of power in various spheres of public life are opened. The specificity of social violence is its anthropomorphic character. Material the violence associated with important facets of society and can be implemented in the form of non-economic and economic coercion. Political violence provides through power structures, the priority of some social groups, political entities or political institutions over others. Extreme form of political violence is war.

It is noted that military force can perform multiple tasks. First, the task of demonstrating everyday state military capabilities with the goal of keeping a potential enemy from direct aggression or hostile actions of the lower level (passive containment). Secondly, the task of demonstrating excessive military power and determination of its application in the case of partial attraction of the mobilization capacity of the country to ensure best potential enemy in the implementation of their actions contrary to its interests (active deterrence).

Thirdly, the task of demonstrating excessive military superiority and willingness to use force to force a potential enemy to retreat from controversial issues or to take action which is contrary to his interests (offensive deterrence).

The basic functions of military force: the achievement of victory in war; the prevention of war; establishment profitable for the state positions in the system of international relations; political pressure on another country; the content of the domestic political process in the framework of controllability; the creation of an environment of political and economic imbalances.

Key words: military power, violence, aggression, war.

УДК 321:316.4.063.6

О. М. Сахань, кандидат соціологічних наук, доцент

ПОЛІТИЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЯК ЧИННИК ЗАПОБІГАННЯ ДЕСТРУКТИВНОСТІ ВЛАДИ

Розглянуто проблему політичної модернізації української держави на сучасному етапі її розвитку, визначено тип модернізації та особливості її перебігу в умовах сьогодення. Проаналізовано причини, які стоять на заваді модернізаційного реформування нашої держави. Запропоновані шляхи запобігання деструктивності влади в умовах модернізаційного оновлення суспільно-політичної системи України на її шляху до європейських стандартів.

Ключові слова: модернізація, політична модернізація, «наздоганяюча» модернізація, «часткова» модернізація, реформаційний процес, деструктивність влади.

Актуальність проблеми. Модернізаційні процеси, що проходять в Україні понад 20 років, не привели до суттєвих змін у функціонуванні інститутів політичної влади, якісного покращення економічної, соціально-культурної та правової систем нашої країни, зростання добробуту народу.

Це було зумовлено низкою причин, серед яких історичні обставини, пов'язані з розпадом Радянського Союзу, поразкою комуністичної ідеології та формуванням ідеологічного плюралізму в новому політико-правовому просторі, трансформацією однопартійної системи в багатопартійну, не оформлені групи інтересів та політичні партії, незалежні від держави, невідповідність законодавчої бази новоутвореній незалежній країні, зруйно-